

Nadir İSMAYILOV
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti
Solmaz SADIQOVA
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının
baş müəllimi

FƏLSƏFƏ ELMİNƏ HƏSR OLUNMUŞ BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA MƏNBƏLƏRİ

Bibliografik informasiyanın strukturunu və xassələrini, bu informasiyanın yaradılması və tələbatçılara çatdırılması proseslərini öyrənən elm olmaqla bibliografiyaşünaslıq nəinki bu proseslərə ümumilikdə yanaşır, həm də ayrı-ayrı elm və fəaliyyət sahələrinin informasiya tələbatını, həmin tələbatın öyrənilməsi problemlərini tədqiq edir. Həmin nöqtəyi-nəzərdən sosial-siyasi elmlər kompleksi və bu kompleksin aparıcı elmlərindən biri olan fəlsəfənin bibliografik vəsaitlərlə təminatı probleminin tədqiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məlumdur ki, müasir bibliografiyaşünaslığın obyekt baxımından bir sıra sahələri vardır. Bu baxımdan fəlsəfənin bibliografiyası xüsusi bibliografiyaşünaslığın bir sıra sahələri ilə sıx bağlılığa malikdir. Bunlara misal olaraq dövlət bibliografiyası, elmi-köməkçi bibliografiya, tövsiyə bibliografiyası, universal bibliografiya, bibliografiyalaşdırma və bibliografik xidməti göstərmək mümkündür. Həqiqətən də dövlət bibliografiyası mənbələrində digər elm sahələri kimi fəlsəfəyə dair kitablar və məsələlər də əks olunur, xüsusi bibliografiyanın bölmələri olan elmi-köməkçi və tövsiyə bibliografiyası isə fəlsəfənin bibliografiyası üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan elmində islahatların aparılması ilə bağlı Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamında deyilir: «Milli müstəqillik dövrü xalqımıza məxsus mədəni-mənəvi dəyərlərlə bağlı olan istiqamətlərdə bir çox məsələlərin yenidən, azərbaycançılıq məfkurəsi mövqeyindən işıqlandırılmasını aktuallaşdırmışdır» (2) .

Bu sahədə kitabxanalarımızın üzərinə böyük məsuliyyətli işlər düşür. «Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin sərəncamında deyildiyi kimi, «Azərbaycan kitabxanaları Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Xalqımızın yaratdığı qiymətli tarixi-mədəni, ədəbi-bədii və elmi-fəlsəfi irsin toplanıb saxlanması, bəşər mədəniyyətinin qazandığı nailiyyətlərin nəsildən-nəslə çatdırılmasında və cəmiyyətimizin intellektual-mənəvi potensialının artırılmasında kitabxanalarımız əvəzsiz rol oynayır» (3).

Fəlsəfə elmi sosial-siyasi elmlərin mühüm tərkib hissəsindən biridir. Digər sosial-siyasi elmlərdən fərqli olaraq fəlsəfə elmi bir çox elmlərlə sıx surətdə bağlıdır. Məsələn, kimya, biologiya, fizika, riyaziyyat, humanitar elm-

lərlə, həmçinin sosial-siyasi elmlərlə əlaqəsi var. Ona görə də fəlsəfə elminin ayrı-ayrı elmlərlə əlaqədar məsələləri öyrənilərkən bibliografik mənbələrdən istifadə olunur. Fəlsəfə elminin ayrı-ayrı elmlərlə əlaqəsi nəticəsində ədəbiyyat nəşri ildən-ilə çoxalır. Ədəbiyyat nəşri ilə əlaqədar olaraq müxtəlif oxucu qrupları var. Oxucuların bibliografik təminatı məqsədilə fəlsəfənin müxtəlif xarakterli bibliografik mənbələri vardır.

Azərbaycanda fəlsəfi bibliografiyanın təşkili və inkişafında ayrı-ayrı elmi müəssisələr, idarə və təşkilatlar, kitabxanalar yaxından iştirak edir. Ona görə də Azərbaycanda fəlsəfə elminə dair ədəbiyyatın göstərici xarakterli mənbələri vardır. Bu cəhətdən məlumat nəşrlərinin əhəmiyyəti çoxdur. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında fəlsəfə üzrə xüsusi bölmə verilmişdir. Məsələn, IX cildə fəlsəfə bölməsi fəlsəfə elmi ilə əlaqədar oxucu sorğularının ödənilməsində əhəmiyyətli mənbə hesab olunur. Burada Azərbaycanda fəlsəfə elminin tarixinə, ədəbiyyat nəşrinə, o cümlədən filosofların həyat və fəaliyyətinə (Heydər Hüseynov, Firudin bəy Köçərli, Mehbali Qasımov, Ziyəddin Göyüşov və b.) dair materiallar verilmişdir. Qeyd etməliyik ki, müəyyən tarixi məlumatların, bibliografik sorğuların ödənilməsi üçün məlumat nəşrlərinin ayrı-ayrı hissələrində fəlsəfə, o cümlədən sosial-siyasi elmlərlə əlaqədar olan məlumatları öyrənmək üçün ensiklopediyanın tərtibi metodikasını, materialların sistemləşdirilməsini və eləcə də əsas mövzunu müəyyənləşdirmək tələb olunur. Əsas mövzu daxilində müxtəlif xarakterli sorğular öz əksini tapmışdır. Fəlsəfə elminə aid ədəbiyyatın öyrənilməsində ümumi xarakterli nəşrlərin də əhəmiyyəti çoxdur. Bu cəhətdən «Azərbaycan kitabı»nın II cildinin I kitabı mühüm əhəmiyyətə malikdir. Burada «Fəlsəfə-ictimai-siyasi nəzəriyyə» adlı xüsusi bölmə verilmişdir. Bu bölmə daxilində 1920-1940-cı illərə qədər respublikada fəlsəfə elminə aid çap olunmuş elmi ədəbiyyat, tədris ədəbiyyatı, elmi-kütləvi ədəbiyyatı, bu sahə üzrə məşğul olan elmi müəssisələr, nəşriyyatlar, institutlar, cəmiyyətlər və s. haqqında ədəbiyyat öz əksini tapmışdır.

«Azərbaycan kitabı»nda fəlsəfə elmilə əlaqədar, mühüm bir bölmə verilmişdir. «Azərbaycan kitabı»nın II cildinin I kitabının əhatə etdiyi dövr ərzində ədəbiyyat nəşrinin öyrənilməsi mühüm bibliografik axtarış tələb edir.

Ona görə də ümumi xarakterli bibliografik göstəricinin bu sahədə əhəmiyyəti çoxdur. Belə bir ümumi xarakterli bibliografik nəşrə misal olaraq Azərbaycan MEA MEK tərəfindən çap edilmiş «Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəşrlərinin bibliografiyası»nı göstərmək olar. Göstəricinin III cildinin VI kitabı tarix, iqtisadiyyat və hüquq elmlərinə həsr olunmuşdur.

Respublikamızda fəlsəfə elminin inkişafı mühüm aparıcı müəssisələrdən olan Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun adı ilə bağlıdır. Bu institut ilk dövrlərdə akademiyanın xüsusi bir bölməsi kimi fəaliyyət göstərirdi. 1945-ci ildə akademiya təşkil olunduqdan sonra akademiyanın nəzdində belə bir elmi-tədqiqat müəssisəsi yaradılmışdır. İnstitut respublikada filosof alimlərin yetişməsində

ədəbiyyat nəşrlərinin çoxalmasında, fəlsəfə üzrə elmi problemlərin həll olunmasında mühüm rol oynayır. Qeyd etdiyimiz biblioqrafik göstəricinin yaradılmasında həmin institutun rolu böyükdür.

“Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəşrlərinin biblioqrafiyası” adlı biblioqrafik göstəricidə ayrı-ayrı elmlərlə yanaşı, fəlsəfə elmi üzrə xüsusi bölmə verilmişdir. Bu bölmə daxilində institutun 1945-ci ildən sonrakı dövrlərdə çap olunmuş ədəbiyyatı axtarıb tapmaq mümkün olur. Ona görə də akademiyanın bu mühüm biblioqrafik nəşrində bütün elm sahələri, o cümlədən fəlsəfə üzrə bütün ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Bu biblioqrafik göstərici müxtəlif dövrlər üzrə ədəbiyyatı özündə əks etdirmişdir. Biblioqrafik göstəricinin ayrı-ayrı buraxılışlarında fəlsəfə elmi üzrə ədəbiyyatın xüsusi bölməsi verilmişdir. Fəlsəfəyə aid ədəbiyyatın biblioqrafiyasının yaradılmasında institut alimlərinin xidmətlərini qeyd etmək lazımdır.

İnstitut tərəfindən xüsusi biblioqrafik göstərici çap edilmişdir. Məsələn, «Azərbaycan filosoflarının Moskva, Leningrad və b. şəhərlərdə çap olunmuş əsərlərinin biblioqrafiyası» adlı biblioqrafik göstərici nəşr olunmuşdur. Bu biblioqrafik göstərici 1970-1981-ci illəri əhatə edir. Bu dövr ərzində Azərbaycan filosoflarının müxtəlif elmi jurnal, məcmuələrdə, konfrans materiallarında çap edilmiş biblioqrafik xarakterli məlumatı öyrənmək mümkündür. Ona görə də fəlsəfə elmilə əlaqədar olaraq müxtəlif bölmələr üzrə, məsələn, fəlsəfə tarixi, dialektik materializm, etika, estetika, məntiq və s. elmlərlə əlaqədar bölmələr əsasında materiallar sistemləşdirilmişdir. Burada ayrı-ayrı fəlsəfə elmilə əlaqədar başqa fəlsəfə elminin tarixinə aid ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Bu biblioqrafik göstərici elmi müəssisənin əməkdaşlarının respublikadan kənar çap olunmuş elmi əsərlərinin yayılmasında əhəmiyyətə malikdir. Biblioqrafik göstərici oxucular üçün əhəmiyyətli olduğu kimi, müəyyən nöqsan cəhətləri də var. Məsələn, biblioqrafik göstəricinin əvvəlində girişin verilməməsi belə nöqsanlardan biridir. Çünki giriş biblioqrafik göstəricinin əhəmiyyətini, məqsəd və oxucu istiqaməti və s. məsələlər barədə oxucuları tanış edir. Buna görə də belə biblioqrafik göstəriciyə giriş yazılmalıdır.

Fəlsəfə sahəsində «Azərbaycan ensiklopediyası» Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi tərəfindən «Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti» 1997-ci ildə 520 səhifə həcmində çapdan buraxılmışdır (10). Ali məktəb müəllimləri, tələbə və aspirantlar üçün gərəkli vəsait olan bu kitab ixtisasından asılı olmayaraq, fəlsəfi görüş dairəsini genişləndirmək istəyən hər bir oxucu üçün faydalıdır. Kitabda fəlsəfi fikir tarixindən, fəlsəfənin əsas kateqoriya və anlayışlarından, həmçinin dialektika problemlərindən, dünya filosoflarının həyatından bəhs edən yığcam məqalələr verilmişdir. Burada oxucular şərq fəlsəfəsinə, mütəfəkkir və filosofların həyatına, onların təlimlərinə aid materiallar haqqında informasiya əldə edə bilirlər. Belə bir ensiklopediyanın sahə mütəxəssislərinin informasiya

təminatında rolu sözsüzdür. Ensiklopediyanın elmi redaksiya şurasının sədri fəlsəfə elmləri doktoru, professor İ.Ə.Rüstəmovdur.

Son dövrlərdə dünyada və ölkəmizdə baş verən hadisələr, mövcud ictimai proseslər, siyasi və ideoloji münasibətlərin kəskinləşməsi fəlsəfənin də qarşısında yeni və çətin vəzifələr qoymuş, onun problemlərinin həlli yollarının obyektiv şərhini zəruriləşdirmişdir. Kitabda fəlsəfənin tarixi inkişaf mərhələlərinin və problemlərinin elmi şərhinə, mövcud siyasi vəziyyətlə əlaqədar daha da aktuallaşmış bir çox ictimai-sosial qayəli məsələlərə aid məqalələr əksini tapmışdır. Lüğətdə Azərbaycan xalqının fəlsəfi və ictimai fikrinin yaranması və fəaliyyəti ilə bağlı məqalələrin də verilməmişdir.

Ayrı-ayrı dövrlərdə zərbaniliyin, zərdüştlüyün, maniliyin, məzdəkiliyin və s. Orta əsr Şərq ideoloji cərəyanlarının, onların görkəmli nümayəndələrinin tərcümeyi-halına, təlimlərinə həsr olunmuş məqalələr də kitabla salınmışdır (Kind, Fərabî, İbn Sina, İbn Rüşd, Qütbəddin Razi və b.).

Feodalizm dövründə Qərbi ölkələrindən fərqli olaraq, müsəlman Şərqində sxolastika və mistika ilə bərabər, qeyri-dini fəlsəfi təlimlər də fəaliyyət göstərmişdir. Lüğətdə Şərq peripatetizminin azərbaycanlı nümayəndələrinə (Bəhmənyar, Əfsələddin Xunəci, Sircəddin Urməvi və b.), sufizmin panteist fəlsəfəsinin yaradıcısı Eynəlqüzzat Miyanəçi, işraqilik fəlsəfəsinin banisi Şihabəddin Sührəvərdi və onların davamçılarına da geniş yer verilmişdir.

Azərbaycan şəhərlərinə mənsubluğu ilə tanınmış Sührəvərdilər, Təbrizililər, Urməvililər, Xoylular və b. filosoflar, mütəfəkkirlər kitabda ayrıca yer tutur. Lüğətdə soraq-məlumat nəşrləri üçün birinci qəbul olunmuş bir sıra ixtisarlara təbliğ edilir. Məqalənin adı mətnə birinci hərfə əvəz olunur. Məsələn, «Aristotel» məqaləsində filosofun adı familiyasının əvəzinə A. hərfi yazılır. Əgər məqalənin adı bir neçə sözdən ibarətdirsə, onda onlar mətnə yalnız məqalənin birinci hərfələri göstərilir. Məsələn, «Məzmun və forma» məqaləsinin mətnində tam adın əvəzində M. və F. kimi, üç sözdən artıq məqalə adları isə mətnə yalnız məqalənin birinci hərfi ilə göstərilir. Məqalələrdə kursivlə yığılmış bütün söz və terminlər lüğətdə onların haqqında ayrıca məqalə getdiyini göstərir.

1940-cı illərdə görkəmli filosof, akademik Heydər Hüseynovun tərtib etdiyi «Fəlsəfə lüğəti» istisna olmaqla, kitab ana dilimizdə bu sahədə nəşr edilən ilk böyük lüğətdir. Fəlsəfi biliklərin yeni təfəkkür baxımından işlənməsinə prof. İzzət Rüstəmov rəhbərlik etmişdir.

«Azərbaycan Ensiklopediyası» Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi «Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti»nin elmi-ideoloji sahədə müsbət rol oynayacağına, respublikamızda fəlsəfi mədəniyyətin yüksəlişi üçün faydalı olacağına əmindir.

Heydər Hüseynovun fəlsəfə sahəsində elmi fəaliyyəti yüksək təqdirəlayiqdir. O, Azərbaycanın ilk görkəmli filosofu olmaqla, Azərbaycan fəlsəfi fikri tarixinin öyrənilməsində böyük xidmətləri olmuşdur. Akademiyanın kitabxana-

sının işçisi Əhməd Mahmudov tərəfindən tərtib olunmuş «Heydər Hüseynov» (1965) adlı biblioqrafik göstəricidə (12), olduğu kimi Heydər Hüseynov halında çap olunmuş biblioqrafik göstəricinin də əsas məqsədi alimin bütün əsərlərini əks etdirmək olmuşdur. Bu məqsədlə biblioqrafik göstəricinin müəllifi geniş axtarışlar aparmışdır. O, H.Hüseynovun kitab haqqında çap olunmuş əsərlərini, dövrü mətbuatda dərc edilmiş məqalələrini, məruzə və çıxışlarını toplamaqla alimin zəngin irsini toplamışdır. O, topladığı materiallar əsasında belə bir elmi köməkçi biblioqrafik göstəricini çap etdirmişdir.

Biblioqrafik göstəriciyə respublikamızın görkəmli ədəbiyyatşünas alimi Məmməd Arif Dadaşzadə tərəfindən geniş elmi giriş hissəsi verilmişdir. Giriş hissəsi biblioqrafik və elmi cəhətdən oxucular üçün mühüm mənbə hesab olunmuşdur. Burada Heydər Hüseynovun həyat və fəaliyyəti, tələbəlik illəri, elmi, ictimai-siyasi fəaliyyətilə əlaqədar olaraq, çox zəngin məlumatlar verilmişdir. Biblioqrafik göstəricinin əhəmiyyəti alimin biblioqrafik göstəriciyə yazdığı giriş hissədə geniş şərh olunmuşdur. M.Dadaşzadənin yazdığı giriş hissədə H.Hüseynov haqqında müxtəlif məlumatlar öyrənmək olur.

Biblioqrafik göstəricidə H.Hüseynovun əsərləri nəşr illərinə görə sistemləşdirilib təsvir edilmişdir. Bu da alimin əsərlərinin nəşri tarixinin öyrənilməsi cəhətdən əhəmiyyətlidir. Biblioqrafik göstərici alimin əsərlərinin çap olunduğu dilə görə iki hissədən ibarətdir: 1. Azərbaycanca əsərləri; 2. Rus dilində çap olunmuş əsərləri.

I hissədə olduğu kimi, II hissədə də nəşr ilinə görə çap olundu. Biblioqrafik göstəricidə H. Hüseynovun əsasən elmi əsərlərilə yanaşı, elmi məqalələri də verilməlidir. H.Hüseynov respublikamızın ictimai həyatında mühüm rol oynadı. Biblioqrafik göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq üçün köməkçi aparat yaradılmışdı. Məsələn, alimin əsərlərinin əlifba göstəricisi.

Biblioqrafik göstəricilərdən biri görkəmli filosof Aleksandr Osipoviç Makovelskiyə həsr olunmuşdur. O, Azərbaycan EA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun direktoru (1945-1950) olmuşdur. Makovelski qədim yunan fəlsəfə tarixi, dialektik və tarixi materializm, məntiq və məntiq tarixi, pedaqogika, psixologiya sahəsində, xüsusilə yunan fəlsəfəsində sofistlər, Sokrataqədərki məktəblər (Milet və Pifaqor məktəbi; Heraklit və davamçıları; Eleya məktəbi və s.), atomistlər (Levkip, Demokrit, Epikür və b.) barədə əsaslı tədqiqat aparmış, onların bir sıra əsərlərini tərcümə etmiş, onlara şərh yazmışdır. Azərbaycanın fəlsəfə tarixinə dair əsərlərində Makovelski zərdüştlük, Avesta, məzdəkilik, Şərqdə peripatetizm, neoplatonçuluq və atomizm, sufilik, «İxvan-əs-Səfa», «Nizami və onun Şərqdə yeri», XIX əsr ictimai və fəlsəfi fikri, M.Ş.Vazeh, M.F.Axundov kimi məsələləri əhatəli şəkildə tədqiq etmişdir. Azərbaycanda fəlsəfə üzrə kadrların yetişdirilməsində də onun böyük xidməti olmuşdur.

MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının işçisi Syusorenkro alimin əsərlərini toplayıb «A.O.Makovelski. Şəxsi biblioqrafik göstərici»sini tərtib etmişdir.

Onun haqqında çap olunmuş şəxsi biblioqrafik göstərici fəlsəfə elminin informasiya təminatında əhəmiyyətli rol oynayır.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının akademiki, Əməkdar elm xadimi, Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi ixtisası üzrə görkəmli alim Firudin Qasım oğlu Köçərlinin əsərlərinin biblioqrafiyası 1950-1996-cı illəri əhatə edir (11). Göstəriciyə Azərbaycan və rus dillərində çıxan əsərləri, habelə dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələri daxil edilmişdir. 1997-ci ildə Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri seriyası ilə “Elm” nəşriyyatında çapdan çıxmış göstəricinin tərtibçisi Ç.Əhmədova, redaktoru F.Hüseynovadır. MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası «Elm» Redaksiya-Nəşriyyat və Poliqrafiya Mərkəzi tərəfindən çapa hazırlanmış biblioqrafik göstəricidə 341 mənbə xronoloji prinsiplə düzülmüşdür. Göstəricinin aşağıdakı bölmələri vardır: Tərtibçidən; Həyatı, elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri; Həyatı və elmi fəaliyyəti haqqında qısa oçerk (oçerkin müəllifi MEA-nın müxbir üzvü Məqsəd Səttarovdur); Əsərlərinin biblioqrafiyası (burada 275 adda mənbə öz əksini tapmışdır); Redaktə etdiyi əsərlər (cəmi 42 adda); Dissertantlara elmi rəhbərlik və məsləhətçi (18 adda); Həyatı, elmi-pedaqoji, ictimai fəaliyyəti və əsərləri haqqında məlumat (7 adda) xronoloji ardıcılıqla düzülmüşdür. Göstəricinin sonunda «Əsərlərinin əlifba göstəricisi», «Müştərək müəlliflərin əlifba göstəricisi» və “Haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəricisi” adlı köməkçi aparat verilmişdir. “Əsərlərinin biblioqrafiyası” bölməsinə baxdıqda məlum olur ki, Firudin Köçərlinin ilk əsəri dövrü mətbuatda 1948-ci ildə çap olunmuşdur.

Göstəricidə qeyd olunur ki, Köçərli Firudin Qasım oğlu 1920-ci il dekabrın 8-də Gədəbəy rayonunun İsalı kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. 7 illik kənd məktəbini bitirdikdən sonra Kirovabad (Gəncə) şəhərində pedaqoji texnikumda təhsilini davam etdirmiş və 1939-1945-ci illər arasında özünün təhsil aldığı İsalı kənd məktəbində müəllim işləmişdir.

F.Köçərli 1945-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsi nəzdində açılmış fəlsəfə şöbəsinə daxil olur. F.Köçərli hələ oxuduğu illərdə geniş ictimai iş aparır və tezliklə fəal ictimaiyyətçi kimi tanınır. O, universitetin Tələbə Elmi cəmiyyətinə rəhbərlik edir, birləşmiş yerli komitənin sədri və partiya komitəsinin üzvü seçilir. o, 1945-ci ilin mart ayında «Azərbaycan xalqının sosialist mədəniyyətinin təşəkkülü» mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişdir. 1954-cü ilin mart ayından 1958-ci ilə qədər Azərbaycan Dövlət Universitetinin fəlsəfə kafedrasında baş müəllim, dosent vəzifələrində işləmişdir. Respublikamızda fəlsəfə elmi üzrə akademik A.O.Makovelski istisna olmaqla bir nəfər də olsun elmlər doktoru yox idi. Belə bir şəraitdə Respublika Elmlər Akademiyasında fəlsəfə elminə rəhbərlik etmək F.Köçərlinin üzünə düşmüşdü. Qeyd etmək lazımdır ki, 60-cı illərdə elmlər namizədlərinin və doktorların sayı xeyli artdı və nəticə etibarilə 1968-ci ildə Fəlsəfə İnstitutunu bərpa etmək mümkün oldu. İnstitutun yenidən

təşkilində, əlbəttə, F.Köçərlinin əməyi böyük olmuşdur. O, 1950-ci ildə fəaliyyəti dayandırılan və nəhayət, yenidən təşkil edilən Fəlsəfə İnstitutuna ilk direktor təyin edildi. F.Köçərli 1966-cı ilin iyun ayında «Azərbaycanda inqilabi demokratik fikir və Nəriman Nərimanov» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, Azərbaycanda inqilabi demokratiya probleminin xüsusiyyətləri barədə alim sözü söyləmiş, məsələnin qoyuluşuna tam aydınlıq gətirmişdir.

Oxucuya təqdim olunan göstəricidə ədəbiyyat xronoloji qaydada, hər ilin daxilində isə əlifba sırası ilə düzülmüşdür. F.Köçərlinin əsərlərinin biblioqrafiyasında yaradıcılığının əsas tarixləri, elmi-tədqiqat, təşkilati işlərinin qısa səcisiyyəsi göstərilir. Göstəricidə alimin dissertasiyalara elmi rəhbərliyi, həyat və yaradıcılığı haqqında ədəbiyyat ayrıca bölmələrdə verilmişdir.

Dünya şöhrətli Azərbaycan filosofu Şihabəddin Yəhya Sührəvərdiyə (1154-1191) həsr olunmuş biblioqrafik məlumat kitabında (14) həyatı və yaradıcılığı nəzərdən keçirilir, geniş mündəricəli traktatlar, onlara görkəmli filosoflar tərəfindən yazılmış şərhlər və haşiyələr, həmin əsərlərin çap və əlyazması nüsxələri barədə məlumat verilir. Şihabəddin Sührəvərdi haqqında mənbələr, habelə Şərq və Qərb dillərində tədqiqatlar onun dünya şöhrəti haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Azərbaycan EA Rəyasət Heyəti Şihabəddin Yəhya Sührəvərdinin vəfatının 800 illik yubileyini keçirmək barədə qərar qəbul etmiş, tədbirlər planı hazırlamışdır. 2 aprel 1991-ci il tarixli bu sənəddə qərara alınmışdır ki, Şihabəddin Sührəvərdinin vəfatının 800 illiyi ilə əlaqədar 1991-ci ilin dekabrında elmi sessiya keçirilsin; Şihabəddin Sührəvərdi haqqında dövrü mətbuatda, «Elm» qəzetində, «Xəbərlər» jurnalında məqalələr buraxılsın, radio və televiziya verilişləri təşkil edilsin; Şihabəddin Sührəvərdinin həyat və yaradıcılığı haqqında monoqrafiya və biblioqrafik məlumat çapa verilsin; o cümlədən, Avropa xalqları dillərinə tərcümə olunan əsərlərinin əldə edilməsi, tərcüməsinin təşkili, əsərlərinin həm orijinalın, həm də tərcüməsinin nəşrə hazırlanması haqqında təkliflər verilsin; Şihabəddin Sührəvərdinin portretinin yaradılması məqsədilə müsabiqə elan edilsin; Şihabəddin Sührəvərdinin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi üçün adının Bakı şəhərindəki küçə, meydan və elmi idarələrdən birinə verilməsi haqqında vəsatət qaldırılsın; orta məktəblərin təhsil proqramında və dərsləklərdə digər Azərbaycan filosofları ilə yanaşı Şihabəddin Sührəvərdiyə həsr olunmuş bölmələrin nəzərdə tutulması Xalq Təhsili Nazirliyinə tövsiyə edilsin.

Şihabəddin Yəhya Sührəvərdinin elmi-fəlsəfi irsi şərqşünas fəlsəfə tarixçilərinin həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun vəfatının hicri tarixi ilə 800 illiyi Qahirədə qeyd edilmiş, bu münasibətlə 1974 (1975)-cü ildə böyük bir məcmuə buraxılmışdır.

Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi bəşər fəlsəfi fikrinin inkişafında özünə layiqli yer tutmuşdur. Onun misilsiz xidmətini işıqlandırmaq və təbliğ etmək bizim müqəddəs borcumuzdur.

Dünya şöhrətli Azərbaycan filosofunun yubileyi ilə əlaqədar qısa müddətdə hazırlanmış bu kitabça gələcək nəşrlərdə yəqin ki, daha da təkmilləşdiriləcək və genişləndiriləcək.

Bibliografik göstəricidə Şihabəddin Sührəvərdinin fəlsəfi irsi və onun dünyada yayılması; Zəngin irsin saxlanıldığı ünvanlar; Şihabəddin Sührəvərdinin əsərləri; Şihabəddin Sührəvərdinin əsərlərinə şərhlər və haşiyələr; Şihabəddin Sührəvərdi haqqında mənbələr; Şihabəddin Sührəvərdi haqqında tədqiqatlar (20 adda ərəb dilində, 14 adda fars dilində, 6 adda fransız dilində, 6 adda alman dilində, 4 adda ingilis dilində, 3 adda türk dilində, 30 adda Azərbaycan dilində, 8 adda rus dilində mənbə) öz əksini tapmışdır.

«Şihabəddin Sührəvərdinin fəlsəfi irsi və onun dünyada yayılması» adlı yazıdan məlum olur ki, Şihabəddin Əbülfütuh Yəhya ibn Həbəş Sührəvərdi Azərbaycanın qədim Zəncan şəhəri yaxınlığındakı Sührəvərd qəsəbəsində anadan olmuşdur. O dövrdə Sührəvərd özünün təbii gözəlliyi və abadlığı ilə bərabər, mədəni səviyyəsi ilə də məşhur idi. Cəlaləddin Ruminin atası Bahaəddin Vələd (...-1231) bu cəhəti xüsusi qeyd etmişdir. Sührəvərddən görkəmli alimlər, ictimai-siyasi xadimlər çıxmış, Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin mədəniyyət tarixində layiqli yer tutmuşlar.

Şihabəddin Sührəvərdi kiçik yaşlarında Marağa şəhərinə getmiş, orada Məcəddin Cilidən fəlsəfəni və fiqhın (müsəlman hüququnun) əsaslarını öyrənmişdir. O, sonra İsfahan şəhərində Zəhirəddin Fəraisinin yanında peripatetik filosof İbn Səhlan Savinin (...-1058) məntiq, metafizika və fizika (təbiətşünaslıq) hissələrindən ibarət «Bəsirətlər» («əl-Basir») kitabını müəllif etmişdir.

Şihabəddin Sührəvərdi Azərbaycanın, ümumiyyətlə, Yaxın və Orta Şərqi mühüm şəhərlərin, o cümlədən, Ərdəbil, Miyanə, Diyarbəkir, Xərbut, Konya, Sivas, Mardin, Bağdad, Dəməşq və Hələbi gəzmişdir. Həmin səfərlərdə onun əsas məqsədi orijinal elmi-fəlsəfi doktrinalarını yaymaq idi. Öz şagirdi Şəmsəddin Şəhrəzuri (...-1250) bu barədə yazır: «Allah ruhunu təqdis eləmiş, (Şihabəddin Sührəvərdi) çoxlu ölkələr gəzib dolaşmış, elmlərdə özünə həmfikir tapmağa güclü şövq göstərmişdir».

Mosulda İbn Yunus (1154-1242), Mərdində Fəxrəddin Mardini (...-1195), digər yerlərdə Seyfəddin Amidi (1156-1233) kimi tanınmış alimlər, filosoflar onun ideyalarını qızğın müdafiə edirdilər.

Azərbaycan fəlsəfəsində, sosial ekologiyasında, mifoloji problemlərin tədqiqində özünəməxsus yer tutan alimlərdən biri Ağayar Şükürovdur. Onun qələmindən çıxan məqalə, monoqrafiya və dərslilər orijinal tədqiqat metodu və metodologiyası, yazılış tərzii, dili, ümumiləşdirmə priyomları ilə seçilir. Tədqiq etdiyi problemlər özünün orijinallığı və aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Müasir mərhələdə Azərbaycan filosofları arasında öz məhsuldar fəaliyyəti ilə seçilən, xalqımızın mənəvi mədəniyyət xəzinəsini zənginləşdirən sanballı alimlərimiz arasında fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ağayar Şükürovün özü-nəməxsus yeri vardır. Onun hərtərəfli və geniş yaradıcılığı xüsusi tədqiq olunmalıdır. Son dövrlərdə onun Azərbaycan elminə verdiyi töhfələr, yəni elmi ictimaiyyətimiz tərəfindən xüsusi rəğbətlə qarşılanan tədqiqat əsərləri Azərbaycan ictimai fikir tarixində böyük əhəmiyyətə malikdir.

Alim haqqında Azərbaycan MEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu 2000-ci ildə Ağayar Şükürova həsr olunmuş bibliografik göstərici çap etdirmişdir (4). 107 səhifəlik bibliografik göstərici Yadigar Babayev və Ariz Gözəlov tərəfindən tərtib olunmuşdur. Bibliografik göstəricinin redaktoru Əflatun Amaşovdur. 169 bibliografik təsviri özündə cəmləşdirən bu bibliografik göstəricidə «Tərtibçidən»; «Həyatı və elmi ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri»; «Yorulmaz tədqiqatçı» (oçerk fəlsəfə elmləri doktoru Vəli Həbibov tərəfindən yazılmışdır); «Əsərlərinin bibliografiyası» (18 adda kitabı, 5 adda dərslisi öz əksini tapmışdır); «Elmi jurnal və məcmuələrdə çap olunmuş məqalələri» (83 adda); «Qəzet məqalələri» (43 adda); «Elmi rəhbərliyi altında müdafiə olunmuş namizədlik dissertasiyaları» (cəmi 8 nəfər) xronoloji ardıcılıqla verilmişdir. «Ağayar Şükürovün kitabları haqqında rəylər» bölməsində 13 müəllifin rəyi haqqında informasiya əldə etmək mümkündür. Sonda isə «Əsərlərinin əlifba göstəricisi»; «Müştərik müəlliflərin əlifba göstəricisi»; «Haqqında yazmış müəlliflərin əlifba göstəricisi» adlı köməkçi göstəricilər vasitəsilə bibliografik mənbənin axtarış imkanları daha da zənginləşmişdir.

Bibliografik göstəricidən məlum olur ki, Ağayar Məhəmməd oğlu Şükürov 25 mart 1946-cı ildə Biləsuvar rayonunun Əmənəkənd kəndində anadan olmuşdur. O, 1963-cü ildə orta məktəbi bitirmişdir. Uşaqlıqdan ədəbiyyat və tarixə həvəs göstərmiş, şeirlər də yazmışdır. O vaxtlar müəyyən maneələr olduğuna görə jurnalistika fakültəsinə deyil, tarix fakültəsinə imtahanları daxil olmuşdur. Onun «Nəsiminin ictimai-fəlsəfi görüşləri» mövzusunda yazdığı diplom işi mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. 1969-cu ildə A.Şükürov Azərbaycan MEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuşdur. O, 1975-ci ildə fəlsəfə elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün «Milli və dini ənənələr» mövzusunda yazdığı dissertasiyanı müdafiə etmişdir. 1984-cü ildə “Elm” nəşriyyatında çap etdirdiyi «Müasir dövrün qlobal, ekoloji və demoqrafik problemlərinin sosial-fəlsəfi mahiyyəti» əsəri ilə o, Azərbaycan fəlsəfəsində yeni qlobal problemlər istiqamətinin bünövrəsini qoymuşdur. 1989-cu ildə A.Şükürov «Müasir qlobalistikada ekoloji problemlərin yeri və rolu» adlı doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 1991-ci ildə o, SSRİ məkanında ilk dəfə olaraq «Ekologiyanın fəlsəfi problemləri» şöbəsini yaratdı. Təkcə bunu demək kifayətdir ki, 2000-ci ilə qədər şöbənin təşəbbüsü ilə «Ekologiya. Fəlsəfə. Mədəniyyət» adlı məcmuənin 24 buraxılışı çap olun-

muşdur. Professor Ağayar Şükürov bir sıra Beynəlxalq konfranslarda iştirak və çıxış etmişdir. Əsərləri Rusiyada və Türkiyədə çap olunmuşdur.

Göstəricinin «Yorulmaz tədqiqatçı» başlıqlı oçerkində qeyd edilir ki, onun yazdığı kitablara, monoqrafiyalara, dərsləklərə, məqalələrə diqqətlə nəzər salsaq, xalqını, vətəninini, tarixi keçmişini dərindən düşünən bir alimin, ziyalının, vətəndaşın ürək döyüntülərini, mənəvi dünyasını aydın görə bilərik. A.Şükürovun namizədlik dissertasiyası «Milli və dini ənənələr» mövzusunda olduğuna görə o, dinin tarixi köklərini, əsl mahiyyətini, cəmiyyətdə mövqeyini, dini adət və ənənələri, ümumiyyətlə, ateizm problemlərini çox dərindən öyrənmişdir. Qeyd edək ki, Sovet cəmiyyətində dini adət və ənənələrin öyrənilməsinə, ateizm tərbiyəsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Bu cəhətdən gənc alimin ilk çap məhsulu da məhz həmin mövzuda olmuşdur. O, 1979-cu ildə «Bilik» cəmiyyətinin xəttilə nəşr etdirdiyi «Sosialist adət, ənənələri və ateizm tərbiyəsi» kitabında adət, ənənə, onların mahiyyəti, sosialist adət-ənənələrinin təşəkkülü gedişində dini ayin və mərasimlərin aradan qaldırılması və s. mühüm problemləri şərh etmiş, ateizm tərbiyəsi ilə bağlı müəyyən mülahizələrini bildirmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, həmin dövrdə bu qəbildən olan tədqiqat işlərinin aparılmasına böyük ehtiyac duyulurdu. Lakin gənc tədqiqatçı ateizm tərbiyəsi ilə bağlı yazdığı mövzulara heç də ehkamçılıq mövqeyindən yanaşmırdı, o yeri gəldikcə dinin mütərəqqi xüsusiyyətlərini, eləcə də insanları fanatizmə, mövhumata səsləyən xüsusiyyətləri də açıb göstərirdi. Biz bu cəhətlərə «İslam-adət və ənənə», «Sosial tərəqqi və ateizm» kitablarında rast gələ bilərik.

Müstəqillik şəraitində dövlətimiz və xalqımız, alimlərimiz, ziyalılarımız, bütün qəbildən olan mütəxəssislərimizin qarşısında duran ən mühüm vəzifə müasir Azərbaycan cəmiyyətini informasiyalaşdırmaqdır.

Ümumiyyətlə, informasiyalaşdırma cəmiyyət üzvlərinin, dövlət idarə orqanlarının, yerli özünüidarə orqanlarının, cəmiyyətin bütün sosial strukturlarının, ictimai təşkilatların informasiya ehtiyatlarını formalaşdırmaq və ondan istifadə etmək əsasında informasiya tələbatını ödəmək üçün optimal şərait yaradan, həmçinin bu sahədə vətəndaşların hüququnu həyata keçirən, təşkil edən sosial-iqtisadi və elmi-texniki prosesdir.

Müasir dövrdə cəmiyyətin informasiyalaşdırılması cari biblioqrafik məlumatın dolğunluğunu, ardıcılığını və operativliyini daha da artırmağı tələb edir. Buna görə də ənənəvi nəşrlərlə yanaşı, avtomatlaşdırılmış sistemlərin yaradılması, elektron nəşrlərin hazırlanması da dövrün zəruri şərtlərindədir. Burada kitabxanalar və biblioqrafik fəaliyyətin digər subyektləri bilavasitə dövlət və məhəlli informasiya-kitabxana ideologiyasının formalaşmasında, öz fəaliyyətlərinin hüquqi əsaslarının hazırlanmasında fəal iştirak edə bilərlər.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, fəlsəfə elminə dair biblioqrafik informasiya təminatına həsr olunmuş mövzu araşdırılarkən məlum olmuşdur ki, bu sahəyə dair biblioqrafik nəşrlər kifayət qədər deyil. Ona görə də bu

sahədə müvafiq sahənin oxucu qruplarının informasiya təminatını daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə biblioqrafik göstəricilərin tərtibini artırmaq, eyni zamanda müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqindən yararlanaraq onların elektron variantını da informasiya istifadəçilərinin ixtiyarına vermək məqsəduyğundur.

ƏDƏBİYYAT

1. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // *Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal*. – 1999. – №1. – S.3 – 16.
2. *Azərbaycan elmində islahatların aparılması ilə bağlı Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Azərbaycan*. – 2008. –11 aprel. – S.1.
3. *Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Azərbaycan*. – 2007. – 21 aprel.
4. Ağayar Şükürov: *Biblioqrafiya / Tərt. ed.: Y.Babayev, A.Gözəlov; Red.: Ə.Amaşov; Azərb. EA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu*. – B.: Ruh, 2000. – 107s.
5. *Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşrlərinin biblioqrafiyası III c. (1960-1965). VI kitab. Tarix, iqtisadiyyat, Fəlsəfə və hüquq elmləri /Tərt. ed.: T.D.Sadixova, H.Ə.Zülalova, N.M.Teymurova, Ç.N.Əhmədova; Red.: Z.V.Mustafayeva, L.N.Markina; Azərb. EA MEKA*. – B.: Elm, 1984. – 201 s.
6. İsmayılov N. *Azərbaycan biblioqrafiyasının biblioqrafiyası. Biblioqrafik vəsaitlərin göstəricisi*.- B.: Mütərcim, 2003.- 112 s.
7. Əliyev Z.H. *Azərbaycanda biblioqrafik fəaliyyətin bəzi təşkili məsələləri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya*. – 2003. - №1. – S.63-77.
8. Əliyev Z.H. *Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixi*. – B., 2007. – 195 s.
9. Əliyev Z.H. *Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsati*.-B.:Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001.-145 s.
10. *Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti*.-B.: «Azərbaycan Ensiklopediyası». Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 1997, 520s.
11. Firudin Qasım oğlu Köçərli: *Biblioqrafiya / Tərt. ed. Ç.N.Əhmədova; Red.: F.İ.Hüseynova*. – B.: Elm, 1997. – 65s. («Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» ser).
12. Heydər Hüseynov (1908-1950): *Biblioqrafiya / Tərt. ed.: H.Z.Mahmudov; Red.: M.A.Dadaşzadə, İ.A.Səfərov; Azərb. EA MEK*. – B.: *Azərbaycan SSR EA nəşri*, 1965. – 46s. («Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» ser).

13. Xələfov A. *İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri və problemləri // Respublika.* – 2002. – 17 aprel.

14. Məmmədov Z. *Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi: Qısa bibliografik məlumat / Azərb. EA MEK.* – B.: Elm, 1991. – 40s.

15. Vəzirova R., İsmayılov N. *Bibliografik tərtibatın metodikası.* – B.: Mütərcim, 2004. – 52 s.

16. *Библиографическая работа в библиотеке: организация и методика: Учебник.* – М.: Книжная палата, 1990. – 256 с.

N. İ. İSMAİLOV

S.A. SADİGOVA

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ИСТОЧНИКИ, ПОСВЯЩЕННЫЕ ФИЛОСОФСКОЙ НАУКЕ

РЕЗЮМЕ

Философская наука одна из компонентов социально-политической науки. В статье говорится о комплексе социально-политических наук и об исследовании проблемы обеспечения библиографическими пособиями философской науки, которая является одной из ведущих наук этого комплекса.

N.İ. İSMAİLOV

S. A.SADİGOVA

BIBLIOGRAPHIC SOURCES WHICH WERE DEVOTED TO PHILOSOPHY

SUMMARY

Philosophy is one of the structures of social-political sciences. In article is speaking about the complex of social-political sciences and also about investigation of problem of providing with bibliographic sources of philosophy, which is the one of the leading science of this complex.